

EL JAS ORRMAN

Länsarkivarierna, en liten tjänstemannakategori vid länsstyrelserna under den autonoma tiden

Länsstyrelserna i Finland under den autonoma tiden och självständighetstiden har fått en grundlig behandling av Lars Westerlund i verket *Länsförvaltningen. Landshövdingarna, regeringsmakten och politiken i Finland åren 1809–1992*.¹ Westerlunds undersökning behandlar främst landshövdingarna som verkschefer och beslutsfattare samt deras relationer till centralmakten i Helsingfors, men även länsstyrelsernas institutionella placering i den statliga förvaltningsapparaten samt de materiella ramarna i form av länsstyrelsebyggnader. Av tjänstemännen vid länsstyrelserna blir emellertid endast landshövdingarna/guvernörerna och landssekreterarna samt landskamrerarna jämte deras gelikar under senare hälften av 1900-talet beaktade. All övrig personal vid länsstyrelserna lämnas obeaktade i Westerlunds framställning.

I det följande studeras länsarkivarierna, eller länearkivarierna som de kallades under den här behandlade perioden, som representanter för de lägre ordinarie tjänstemännen vid de finska länsstyrelserna under den autonoma tidens slutskede 1895–1917. Dessa tjänster inrättades i samband med den reformering av länsstyrelserna som genomfördes vid mitten av 1890-talet.²

-
1. Lars Westerlund, *Länsförvaltningen. Landshövdingarna, regeringsmakten och politiken i Finland åren 1809–1992*, Hallintohistoriallisia tutkimuksia 8 (Helsingfors 1993).
 2. Huvudsakliga källor för denna studie är följande: *Statskalendrarna*, vilka för varje år anger de ordinarie tjänsterna och en del extraordinarie tjänster vid de statliga och även de kommunala myndigheterna jämte året då tjänstemannen tillträtt den aktuella tjänsten; Karl Ottelins matrikel *Suomen Lääninvirkamiehistön Matrikkeli – Finlands Landsstatsmatrikel* (Vasa 1909), som innehåller kortfattade presentationer av länsstyrelsernas tjänstemän från guvernören ända ned till landskanslisterna och

Arkivarie som tjänstetitel i den finska förvaltningen fram till slutet av 1880-talet

Under den svenska tiden fram till 1809 förekom arkivarie inte som tjänstetitel för de tjänstemän som vid ämbetsverken i Finland hade hand om vården av deras arkiv. I Sverige var titeln arkivarie i början av 1800-talet mycket sällsynt inom ämbetsverk. Titeln ser ut att vid den tiden ha förekommit endast vid Göta hovrätt och vid Krigskollegium. I de centrala ämbetsverken i Sverige var det aktuarierna som från och med 1600-talet hade hand om arkivvården och till den anslutna uppgifter. Vid de svenska länsstyrelserna fanns däremot inga aktuarier och arkivarierna förblev sällsynta vid de svenska myndigheterna under hela 1800-talet. Chefen för Krigsarkivet erhöll titeln krigsarkivarie och chefen för Riksarkivet fick titeln riksarkivarie 1835. Ett par högre tjänstemän vid Riksarkivet erhöll på 1870-talet titeln arkivarie och under 1800-talets lopp fick även cheferna för ett par andra arkivinstitutioner epitetet arkivarie in sin tjänstetitel. I Sverige grundades med början från 1899 landsarkiv som regionala arkivinstitutioner med en arkivarie som chef – från och med 1909 kallad landsarkivarie.³

landskontorister enligt läget 1909, huvudsakligen enligt uppgifter som tjänstemännen själva lämnat; studentdatabasen *Ylioppilasmatrikkeli 1853–1899* (<https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/1853-1899/>) av Veli-Matti Autio, som innehåller uppgifter om studenternas födelse- och dödsdatum, deras föräldrar jämte dessas sociala status, om studierna och i varierande omfattning yrkeskarriären. Till dessa källor hänvisas endast selektivt, eftersom de två förstnämnda har alfabetiska personregister och den tredje är en alfabetisk databas. Även Axel Bergholm, *Sukukirja. Suomen aatelittomia sukuja I–II* (Helsinki 1901) och lärdomsskolors elevmatriklar har kommit till användning. Också släktforskningsplattformen Geni.com har nyttjats som ett hjälpmedel för att identifiera arkivariernas föräldrar men dess uppgifter har i mån av möjlighet kontrollerats från andra källor. Tidningspressen har använts genom Nationalbibliotekets tidningsdatabas, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/search?formats=NEWSPAPER>; varken *Finlands Allmänna Tidning*, *Suomalainen Wirallinen Lehti* eller någon annan tidning har genomgått systematiskt. För framställningen har det inte ansetts nödvändigt att nyttja tjänstemannamatriklar, meritförteckningar eller övrigt arkivmaterial i länsstyrelsernas arkiv.

3. Eljas Orrman, 'Arkistotoimen organisointi Suomessa kaksi vuosisataa sitten', *De archivis – Arkistoista – Om arkiv – On archives* (Helsinki 2019), s. 143, 149. Även som elektronisk publikation, <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-03-1063-9>; först publicerad i *Informaatiotutkimus* 26 (2017:2), s. 7–22; 'Aktuarie', *Svenska Akademiens ordbok I* (Lund 1898), spalt A 885; Erik Norberg, *Mellan tiden och evigheten. Riksarkivet 1846–1991*, Skrifter utgivna av Riksarkivet 28 (Stockholm 2007), s. 102–106; Lars Otto Berg, 'Landsarkivet i Uppsala. Bakgrund och uppgifter', *Uppsala arkivcentrum. Skrift utgiven till invigningen den 26 november 1993* (Uppsala 1993), s. 35.

I Finland tillsattes 1816 en tjänsteman i senaten med uppgift att sköta dokumenthanteringen och vården av det till omfånget växande arkivet. Tjänstetitel för denne blev efter rysk förebild arkivarie, ändrad till statsarkivarie 1880, sedan senatsarkivet 1869 omvandlats till en enhet inom senaten med namnet statsarkiv som även hade i uppdrag att betjäna forskare.⁴ I motsats till Sverige var titeln arkivarie, archivarius, på 1700- och 1800-talen allmänt förekommande i de centrala och regionala ämbetsverken i Ryssland. I Gamla Finland, som från 1721 till 1812 hörde till ryska riket och sistnämnda år förenades med Storfurstendömet Finland, förekom denna titel åtminstone vid kameralhovet i Viborg. Regeringsmakten i storfurstendömet strävade efter att bevara den svenska förvaltningsstrukturen och motarbetade allt ryskt inflytande. Man lyckades i det stora hela, med vissa undantag, i detta sitt uppsåt. När förvaltningen i Gamla Finland likriktades med länsförvaltningen i de övriga finska länen, fick länsstyrelsen i Viborg en aktuarietjänst som ersatte arkivarietjänsten vid kameralhovet. Generalguvernör A. A. Zakrevskij (1823–1831) strävade emellertid, om än med mindre framgång, efter att harmonisera den finska förvaltningen med den ryska. Aktuarietjänsten vid länsstyrelsen i Viborg indrogs sålunda vid mitten av 1820-talet, men i stället tillkom 1829 ånyo en arkivarietjänst, som sedan existerade ända fram till länsstyrelse-reformen vid mitten av 1890-talet som den enda arkivarietjänsten vid en finsk länsstyrelse. Under Zakrevskijs tid som generalguvernör fick även hans eget kansli, generalguvernörskansliet i Helsingfors, 1824 en arkivarietjänst. Likaledes fick det 1826 tillkomna statssekretariatet i S:t Petersburg en arkivarietjänst.⁵ Förutom vid länsstyrelsen i Viborg fanns det på 1880-talet inom den finska statsförvaltningen arkivarietjänster för dokumenthantering och arkivvård endast vid statssekretariatet och generalguvernörskansliet. För arkivvården och med den förknippade uppgifter fanns dessutom ett antal aktuarietjänster under senare hälften av 1800-talet. Var och en av de tre hovrätterna hade en aktuarie. Även i de tre största städerna, Helsingfors, Åbo och Viborg fanns en

4. Orrman, 'Arkistotoimen organisointi Suomessa kaksi vuosisataa sitten', s. 146–150; Martti Kerkkonen, *Suomen arkistolaitos Haminan rauhasta maan itsenäistymiseen* (Helsinki 1988), s. 70–72.

5. Orrman, 'Arkistotoimen organisointi Suomessa kaksi vuosisataa sitten', s. 149–151.

sådan antingen gemensamt för magistraten och rådstuvurätten eller för rådstuvurätten.⁶

Utanför stats- och kommunförvaltningen var titeln arkivarie under den autonoma tiden tämligen allmän inom föreningar och lärda samfund. Benämningen användes även om tjänstemän som hade hand om arkivvården men som officiellt hade en annan tjänstetitel. Sålunda kallades aktuarien vid magistraten och rådstuvurätten i Åbo i en tidningsnotis för arkivarie (*arkistonhoitaja*).⁷

Tillkomsten av länsarkivarietjänsterna i omorganiseringen av länsstyrelserna 1894

Den svenska instruktionen för landshövdingarna av år 1734 gällde i Finland med smärre förändringar ända fram till mitten av 1890-talet. Officiell benämning för länsstyrelserna var från början av autonomitiden "länestyrelse", en benämning som också förekom i Sverige på 1800-talet och under förra hälften av 1900-talet. Landshövdingtiteln blev i Finland 1837 ersatt med ämbetstiteln guvernör. En ny instruktion för guvernörerna och tjänstemännen vid länsstyrelserna gavs äntligen 1894.⁸

Utarbetandet av den nya instruktionen utfördes 1891 av en kommitté som blev färdig med sitt betänkande följande år.⁹ Kommittén

-
6. *Statskalendrarna*; 'Aktuari', *Tietosanakirja I* (Helsinki 1909), sp. 194. Under de två sista årtiondena av 1800-talet fanns dessutom inom statsförvaltningen aktuarietjänster av annat slag. Innehavarna av dessa tjänster hade i uppgift att sammanställa statistik. Sådana tjänster fanns vid statistiska centralbyrån, senatens prokuratorsexpedition, sedan överförd till senatens nyinrättade justitieexpedition, samt vid skolöverstyrelsen och järnvägsstyrelsen. Ett antal likadana aktuarietjänster inrättades senare under 1900-talets första årtionden vid centrala ämbetsverk samt vid drätselkammaren i Helsingfors. På statsarkivet hade två högre tjänstemän titeln aktuarie men deras tjänstetitel ändrades 1905 till arkivarie. *Statskalendrarna 1880–1917; Förordning angående förändrad benämning för aktuarierna vid Finlands Statsarkiv samt deras likställande i afseende å de med tjensten förenade rättigheter och förmåner*, Finlands författningssamling (FFS) 39/1905, s. 5.
 7. Till exempel 'Finska litteratursällskapets årsmöte', *Finland* 17.3.1888, s. 3; 'Svenska Litteratursällskapet i Finland', *Nya Pressen* 4.2.1909, s. 1; om aktuarien Constantin Björkqvist, 'Kaupungin virkamiehet', *Uusi Aina* 22.3.1904, s. 2.
 8. *Instruktion för Guvernörerna i Storfurstendömet Finland samt de vid Länsstyrelserna anställda tjänstemän*, FFS 50/1894, s. 1–33.
 9. *Komitén för uppgörande af förslag till ny instruktion för Guvernörerna och för bestämmande af ordningen för ärendenas handläggning vid Länsstyrelserna i landet 1892:1* (Helsingfors 1892); Westerlund, *Länsförvaltningen*, s. 52–53.

föreslog bland annat ett antal förändringar i länsstyrelsernas tjänstestruktur. Nya tjänster inrättades, av vilka de flesta skilde sig från det äldre skiktet tjänster med prefixet ”lands-” (till exempel landssekreterare) och ”lant-” (till exempel lanträntmästare), genom prefixet ”läne-” (till exempel länenotarie).¹⁰

Före år 1890 upptar statskalendrarna en länsarkivarie endast vid länsstyrelsen i Viborg, men åren 1890–1895 återfinns länsarkivarierna i alla länsstyrelser. Dessa tjänster sköttes emellertid som bisyssla av andra tjänstemän vid länsstyrelserna. De ser ut att ha varit på extra stat, eftersom stadganden om inrättandet av sådana tjänster inte påträffats i författningssamlingen. Detta arrangemang upphörde 1895 när den nya instruktionen för guvernörerna trädde i kraft.

I sitt betänkande föreslog kommittén att det i alla länsstyrelser skulle inrättas en särskild länsarkivarietjänst. Närmare motiveringar för dessa nya ordinarie tjänster anfördes emellertid inte. Det konstateras endast att arkivarien skulle ha hand om vården av länsstyrelsens arkiv. Kommittén ansåg dessutom att kvinnor som i sin tjänstgöring gjort sig kända för ordentlighet och samvetsgrannhet borde kunna få anställning som arkivarie – i synnerhet som de, liksom kommittén uttryckte det: ”i vanligaste fall en längre tid komme att vid befattningarna kvarstå, vilket skulle otvivelaktigt lända ämbetsverket till fördel.” Länsarkivarierna föreslogs få rang i fjortonde rangklassen varjämte de skulle få delaktighet i civilstatens änke- och pupillkassa.¹¹

I enlighet med kommitténs förslag inrättades genom den nya guvernörsinstruktionen av år 1894 i varje länsstyrelse en länsarkivarietjänst, i statskalendrarna kallad ”länearkivarie”, som var gemensam för landskansliavdelningen och landskontorsavdelningen. I instruktionen stadgades att registrator, arkivarie, landskanslist och landskontorist samt kronolänsman skulle tillsättas av guvernören medelst konstitutorial. Liksom i fråga om lanträntmästar-, lanträntmästaradjoint- och kronofogdetjänsterna skulle ansökningarna till arkivarietjänsterna åtföljas av uppbördsborgen, vars lydelse och belopp skulle fastställas av senaten.¹²

10. *Statskalendrarna*.

11. *Kommittén för uppgörande af förslag till ny instruktion*, s. 15, 18.

12. *Instruktion för Guvernörerne*, 35 § och 37 §, s. 17–18.

Länsarkivariens uppgifter bestod av att i enlighet med gällande instruktion handha vården av länsstyrelsens arkiv och att ombesörja utdelningen av expeditioner och handlingar till vederbörande sakägare. De skulle även för varje vecka under föredragandenas gemensamma tillsyn och kontroll inleverera expeditionsavgifterna till lanträneriet och vid årets utgång avlämna till landskontoret en fullständig redovisning över dessa avgifter som sedan skulle åtfölja landsboken – därav kravet på uppördsborgen. Länsarkivarien hade också en förmansställning genom att den ena av länsstyrelsernas två ordinarie vaktmästare var placerad i arkivet. I fråga om vården av handlingarna vid länsstyrelserna stadgades att diarier, koncept och författningssamlingen samt de handlingar för vilka det lämpligast kunde komma i fråga, för varje år skulle inbindas, att handlingarna i länsstyrelsens arkiv skulle förvaras noga och att förteckningar över dem skulle upprättas.¹³

Behörighetsvillkoren för länsarkivarierna fastställdes i samband med länsstyrelseren reformen och de erhöi i enlighet med kommitténs förslag rättighet att höra till civilstatens änke- och pupillkassa. Länsarkivarietjänsterna placerades i fjortonde rangklassen. Liksom alla ämbets- och tjänstemän vid länsstyrelserna och landsstaten förpliktigades arkivarierna att bära föreskriven tjänstedräkt.¹⁴

Tjänstehierarkin vid länsstyrelserna kring sekelskiftet 1900

Efter den partiella omorganiseringen av länsstyrelserna och tillkomsten av ett antal nya tjänster uppgick personalstyrkan vid de finska länsstyrelserna 1895 till 165 och 1900 till 202,¹⁵ vilket betyder att det vid de åtta länsstyrelserna fanns i medeltal 20–25 personer under de sista åren av 1800-talet. Förutom tjänstemän på ordinarie stat ingår i dessa siffror även extraordinarie tjänstemän och den underordnade personalen samt betjänte, vilka inte är intagna i statskalendrarna.

Hierarkin för länsstyrelsernas tjänstemän på ordinarie stat vid olika tidpunkter framgår entydigt i statskalendrarna. Under den autonoma tiden var de ordinarie tjänsterna hierarkiskt inordnade i

13. Instruktion för Guvernörerna, 51 §, s. 25–26 och 63 §, s. 30.

14. Instruktion för Guvernörerna, 76 §, s. 33; Kungörelse angående kompetensvillkoren för erhållande af särskilda tjänster vid Länsstyrelserna och innehafvarena af samma tjänster tillagda förmåner, FFS 50/1894, punkterna 2, 4 och 6, s. 78–79.

15. Westerlund, *Länsförvaltningen*, s. 59.

fjorton rangklasser enligt de finska rangordningarna 1826, 1869, 1880 och 1897, vilka grundade sig på Peter den stores ryska rangordning, *tabel' o rangach*.¹⁶ Alla ordinarie tjänster fanns emellertid inte upptagna i dessa rangordningar, bland annat på grund av att nya ordinarie tjänster inrättades kontinuerligt mellan utfärdandet av rangtabellerna. Genom förordningar blev emellertid sådana tjänster placerade i en rangklass. Tjänster med samma titel, till exempel arkivarie, registrator, kanslist och kamrerare, var placerade i olika rangklasser beroende på ifrågavarande ämbetsverks placering i ämbetsverks hierarkin. Tjänsterna vid statssekretariatet, generalguvernörskansliet och senaten var i regel i högre rangklass än motsvarande tjänster vid centrala ämbetsverk och regionalförvaltningen. Däremot framgår den inbördes hierarkin mellan tjänsterna vid samma myndighetskategori, till exempel länsstyrelserna, av den rangklass i vilken de olika tjänsterna var placerade.

Den tjänstestruktur som länsstyrelserna 1894 fick genom guvernörinstruktionen kvarstod i stort sett oförändrad i de finska länsstyrelserna ända till 1930-talet. Smärre skillnader mellan de olika länsstyrelserna förekom emellertid. I följande sammanställning har alla tjänster som förekommer i 1900 års statskalender i de olika länsstyrelserna placerats enligt den hierarkiska ordningen i statskalendern. Tjänsternas rang liksom även avlöningen enligt 1894 års stater för såväl tjänstemän som betjänte meddelas.¹⁷

-
16. Rangklasserna enligt den finska rangordningen av år 1897 var följande: rangklass I: -/-; II: general/verkligt geheimeråd; III: generallöjtnant/geheimeråd; IV: generalmajor/verkligt statsråd; V: -/statsråd; VI: överste/kollegieråd; VII: överstelöjtnant/hovråd; VIII: kapten/kollegieassessor; IX: stabskapten/titulärråd; X: löjtnant/kollegiesekreterare; XI: -/- ; XII: sekundlöjtnant/guvernementssekreterare; XIII: fänrik/ (provinssekreterare, ej i den finska rangordningen); XIV: -/kollegieregistrator. *Rangordning för Storfurstendömet Finland*, FFS 29/1897.
17. *Statskalendern för år 1900; Rangordning; Kungörelse angående kompetensvilkoren*, punkt 4, s. 78; *Kungörelse angående nya stater för Länsstyrelserna*, FFS 50/1894, s. 67–75. Om skillnaden mellan tjänstemän och betjänte, jämför K. J. Ståhlberg, *Suomen hallinto-oikeus. Yleinen osa* (Helsinki 1913), s. 44.

Tjänster och betjänte år 1900 ¹⁸	Rangen år 1897	Årlig avlöning lön, arvode: mark
<i>Tjänster</i>		
Guvernör	IV	..
Landssekreterare	VI	7 000, 3 000
Landskamrerare	VI	7 000, 1 500
Lanträntmästare	VIII	5 000, 1 500
Vicelandssekreterare	IX	3 500, 1 500
Vicelandskamrerare	IX	3 500, 1 500
Länebokhållare	X	2 400, 1 800
Länenotarie	XI	2 400, 1 300
Länekammarförvant	XI	2 400, 1 300
Lanträntmästaradjoint	XI	2 000, 1 600/2 000
Föredr. för donat. ärenden (Viborg)	–	..
Lanträntmästarbiträde (Uleåborg)	–	– 1 000
Translator för ryska språket ¹⁹	–	– varierande belopp
Translator för finska språket (Vasa)	–	..
Rysk-finsk tolk (Viborg)	–	– 1 200
Länearkivarie	XIV	1 200, 800
Läneregistrator	XIV	1 200, 600
Landskanslist	XIV	1 000, 600
Landskontorist	XIV	1 000, 600
<i>Betjänte</i>		
Kurir		600, 600
Vaktmästare		600, 450/600 ²⁰
Renskrivarbiträde		– 720

Vid landsstaten var förutom tjänsterna vid länsstyrelserna följande tjänster införda i 1897 års rangordning: kronofogdarna i åttonde rangklassen samt häradsskrivarna och kronolänsmännen i tionde klassen.

Även om rangklasserna i Finland under autonomitiden inte tillnärmelsevis spelade samma roll som i Ryssland, meddelas även de

18. Några av de här uppräknade tjänsterna förekommer inte i alla länsstyrelser och den inbördes ordningen i länen varierade något.

19. Translatorerna för ryska språket var inte sällan officerare, ofta med hög officersgrad, i början av 1900-talet undantagsvis rent av med generalsvärdighet. *Statskalendrarna*.

20. Arvodet med eller utan tjänstebostad.

rangklasser i vilka arkivarietjänsterna vid de finska ämbetsverken var placerade vid sekelskiftet 1900: statsarkivarien, chef för statsarkivet i sjunde rangklassen; arkivarien vid statssekretariatet i åttonde klassen och arkivarien vid generalguvernörskansliet i tionde klassen. Enligt det ryska rangsystemet kunde tjänstemän på olika grunder, bland annat enligt antalet tjänsteår eller erhållna ordnar, upphöjas i en högre rangklass än den, där hans tjänst var placerad. Sålunda blev arkivarien vid statssekretariatet Kaarlo Ylönen 1916 upphöjd till statsråd i femte rangklassen.²¹ De tjänstemän som under senare delen av den autonoma tiden hade en tjänst i den sjätte eller i en högre rangklass betecknades som ämbetsmän, medan innehavarna av tjänster i lägre rangklasser betecknades som tjänstemän.²² Vid länsstyrelserna var det endast guvernören, landssekreteraren och landskamreraren som hörde till ämbetsmannakategorin.

Avlöningen för tjänstemännen inom statsförvaltningen bestod under den autonoma tiden av lönen och av ett tillägg, arvode. En uppfattning om inkomstnivån för de lägre tjänstemännen vid länsstyrelserna fås av en jämförelse med kronolänsmännens och häradsskrivarnas tjänsteinkomster. Deras inkomster reglerades genom förordningar 1896. Årslönen för en länsman var 2 000 mark, och efter fem, tio och femton års oförvitlig tjänstgöring kunde han erhålla ett allt större arvode som efter femton år i tjänsten årligen uppgick till 1 000 mark. Årslönen för en häradsskrivare var däremot 2 500 mark jämte 750 mark i arvode, som efter tio år av oförvitlig tjänstgöring steg till 1 500 mark.²³

Länsarkivarierna, deras bakgrund och formella kvalifikationer

Under perioden 1889–1894 innehade tolv personer länsarkivariebefattningar som bisyssla vid de finska länsstyrelserna. Under perioden 1895–1917, det vill säga från och med det år då länsstyrelsereformen

-
21. Eljas Orrman, 'Statssekretariatets arkiv – ett forskningsarkiv i S:t Petersburg', *De archivis – Arkistoista – Om arkiv – On archives* (Helsinki 2019), s. 143, 149. Även som elektronisk publikation, <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-03-1063-9>; först publicerad i HLS 83 (Helsingfors 2008), s. 113–129.
 22. Till exempel *Förordning angående uniformer för särskilde civile embets- och tjenstemän i Finland*, FFS 43/1904, 3, 7 och 8 §, s. 40–41.
 23. *Kungörelse angående förbättrade löneförmåner för häradsskrifvarene i Finland*, FFS 30/1896, s. 1; *Kungörelse angående förbättrade löneförmåner för kronolänsmännen i Finland samt om särskilda andra, dem rörande omständigheter*, FFS 30/1896, 3 §, s. 3.

trädde i kraft till slutet av den autonoma tiden, innehades de ordinarie länsarkivarietjänsterna av sammanlagt tjugofyra personer. Den sociala bakgrunden för dem som hade tillträtt länsarkivarietjänsten 1895 och därefter framgår av följande sammanställning (bilaga 1).

Faderns/moderns sociala ställning ²⁴	Antal
Officer	3
Tjänsteman vid landsstaten	4
Annan statstjänsteman	1
Präst, lärare vid lärdomsskola	3
Godsägare, possessionat	2
Borgerlig näringsidkare	3
Lägre kyrklig funktionär	1
Hantverkare, arbetare	4
Bonde	2
Okänd	<u>1</u>
	24

I motsats till länsregistratorerna, landskanslisterna och länskontoristerna, bland vilka återfinns ett antal adelsmän,²⁵ tillhörde ingen av länsarkivarierna under den behandlade perioden adelsståndet. Halvtannat tiotal av dem hade sin bakgrund i de ofrälse ståndspersonernas krets.²⁶

-
24. Två av länsarkivarierna var av oäkta börd. I sammanställningen har för den ena vidkommande angetts morfaderns sociala ställning (fänrik, possessionat) och för den andras vidkommande yrket för moderns äkta man (hantverkare).
25. Åtminstone ett tiotal medlemmar av adelsståndet tjänstgjorde som ordinarie eller extraordinarie länsregistratorer, landskanslisters och landskontorister vid länsstyrelserna 1890–1917, ofta mycket korta tider. *Statskalendrarna 1890–1917*; Johanna Aminoff-Winberg, *Åttartavlor för de på Finlands riddarhus inskrivna ätterna I* (Helsingfors 2017), s. 24–26 (tab. 14, Hjalmar Alfthan och Tore Alfthan), 246 (tab. 23, August Blåfield); II (Helsingfors 2018), s. 362 (tab. 18, Ture Godenhjelm), 383 (tab. 32, August Granfelt), 529 (tab. 18, Bertel Haartman); III (Helsingfors 2019), s. 2–4 (tab. 30 Gustaf Idestam); IV (Helsingfors 2021), s. 358 (tab. 11, Karl von Schrowe), 572 (tab. 10 Hugo Stjernvall), 616 (tab. 27 Gustaf Svinhufvud).
26. Avgränsningen av de ofrälse ståndspersonerna från den övriga befolkningen baserar sig på Kaarlo Wirilanders gränsdragning mellan ofrälse ståndspersoner och övriga befolkningsgrupper. Kantorer-organister, herrgårdsinspektorer, sjökapteners och styrmän hänförs av honom till ståndspersonerna, och denna kategorisering har följts i sammanställningen. Kaarlo Wirilander, *Herrasväkeä. Suomen säätyläistä 1721–1870*, *Historiallisia Tutkimuksia* 93 (Helsinki 1974), s. 97–99, 101–102.

Var sjätte hade en far som gjort sin karriär inom landsstaten (en landskamrerare, en vicelandssekreterare och två länsmän). Alla tre officerare hade lämnat militärtjänstgöringen, en tjänstgjorde som tullförvaltare och två var godsägare eller possessionater. Tre hade en far som tillhörde det lärda ståndet, varav två var kyrkoherdar och en lektor. Av länsarkivarierna hade endast sex, det vill säga var fjärde, en far som inte var ståndsperson, och ifall även den vars far förblivit okänd medtas, en knapp tredjedel (bilaga 1). Den sociala bakgrunden hos manliga och kvinnliga länsarkivarier uppvisar klara skillnader. Hälften av de arton manliga arkivarierna hade sin bakgrund i de ofrälse ståndspersonerna, när även de tre som idkade borgerliga näringar medtas: en fabrikör, en sjökaptan och redare samt en ”affärsman”. Två hade en far som var bonde och tre hade en hantverkare som far. Alla kvinnliga länsarkivarier kom däremot från de ofrälse ståndspersonernas krets, även om en av dem, Tyyne Maasalo, syster till den kända kompositören Armas Maasalo, hade en far som var kantor-organist och således enligt Kaarlo Wirilanders kriterier kom från det lägsta skiktet av ståndspersoner.

Behörighetsvillkoren för länsarkivarierna fastställdes i anslutning till guvernörsinstruktionen av år 1894. Av dem liksom av länsregistratorerna, landskanslisterna och landskontoristerna krävdes samma behörighet som av kronolänsmännen. De skulle ha avlagt en juridisk examen, alternativt behärska näst högsta klassens lärostoff vid lyceum, eller genom särskild examen ha visat sig inneha motsvarande kunskaper i alla ämnen utom i främmande språk. Därtill skulle de hos vederbörande universitetslärare enskilt ha undergått förhör i den inhemska civila, kriminella och ekonomiska lagstiftningen samt i författnings-, förvaltnings- och processrättens huvudstycken enligt de fordringar som gällde för lägre förvaltningsexamen. Ytterligare skulle de tjänstgöra minst två år hos underdomare eller hos kronofogde och ett år vid länsstyrelse. Om kompetenta sökande saknades var emellertid de tidigare behörighetskraven tillräckliga, det vill säga intyg över nödiga skolkunskaper och ett års tjänstgöring vid ting eller hos kronofogde eller häradsskrivare samt minst ett års tjänstgöring vid länsstyrelse.²⁷

27. *Kungörelse angående examina för befordran till juridiska, kamerala och administrativa embeten och tjänster i Finland*, FFS 35/1894, 7 §, s. 7; *Kungörelse angående kompetensvillkoren*, punkt 2, s. 78; *Kungörelse angående förbättrade löneförmåner för kronolänsmännen*, 1 och 2 §, s. 1–3; Ståhlberg, *Suomen hallinto-oikeus*, s. 148.

Eftersom behörighetsvillkoren för erhållande av länsarkivarietjänst fastställdes först 1894, granskas i det följande behörigheten endast för dem som följande år tillträdde de nyinrättade tjänsterna som länsarkivarie. Bland dem fanns fyra som redan under förra hälften av 1890-talet hade länsarkivarietjänsten som bisyssla. Följande sammanställning visar den utbildning som de förvärvade innan de erhöll tjänsten som arkivarie vid länsstyrelserna (bilaga 1).

Examen eller annan formell kvalifikation	Antal
Vicehäradshövding	1
Högre förvaltningsexamen	4
Lägre förvaltningsexamen	2
Kameralexamen	4 (5) ²⁸
Student (juris, teologie)	3
Avbrutna studier i lärdomsskola	229
Fruntimmers-/flickskola	3
Saknas	<u>4</u>
	24

Av de 24 länsarkivarier som tillsattes åren 1895–1917 var 14 sådana som avlagt studentexamen.³⁰ Uppgifterna om skolgången hos de övriga är ofullständiga. En blivande manlig arkivarie avgick från fjärde klassen i Jyväskylä lyceum och en lämnade Borgå lyceum utan examen. Tre kvinnliga länsarkivarier hade genomgått fruntimmers- eller flickskolor i Kuopio, Jyväskylä och Nyslott, medan tre av de sex kvinnliga arkivarierna var studenter. Ingen av länsarkivarierna i Kuopio och Vasa hade avlagt studentexamen, medan alla fem vid länsstyrelsen i Åbo var studenter och tre av fyra vid länsstyrelsen i S:t Michel. De sex

28. En av dessa, Karl Gustaf Laukkanen, var dessutom filosofie magister.

29. Einar Mendelin avbröt skolgången i Jyväskylä lyceum och Oskar Ruth i Borgå lyceum. *Jyväskylän lyseon satavuotismatrikkeli* (Jyväskylä 1958), s. 174; *Borgå lyceum 1873–1973* (Borgå 1975), s. 265. Uppgifterna i elevmatrikeln om Ruths skolgång i Borgå lyceum är motstridiga.

30. Uppgifterna om länsarkivariernas studentexamina har erhållits från den av Veli-Matti Autio sammanställda databasen *Ylioppilasmatrikkeli 1853–1899*, <https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/1853-1899>. Uppgifterna om senare avlagda studentexamina har erhållits från tidningsnotiser i Nationalbibliotekets tidningsdatabas. Lärdomsskolors elevmatriklar har även genomgått.

kvinnliga länsarkivariernas utbildning var anmärkningsvärt högre än de manligas. Hälften av dem hade ämbetsexamen från universitetet och de andra hade genomgått fruntimmersskola eller flickskola. Av männen hade visserligen hälften avlagt ämbetsexamen vid universitetet, men för fyra av dem saknas uppgifter om skolgång och två hade avbrutit skolgången i lyceet.

Av de lägre ordinarie tjänstemännen vid länsstyrelserna krävdes enligt 1894 års stadganden primärt lägre förvaltningsexamen, en ämbetsexamen som avlades vid universitetet. Motsvarande tidigare lägre juridisk ämbetsexamen var kameralexamen. Emellertid fanns det även vissa andra alternativ för att vinna behörighet till lägre tjänster vid länsstyrelserna och dessutom fanns möjligheten att ansöka om dispens från behörighetskraven. Sammanlagt elva av de tjugofyra länsarkivarierna hade avlagt behörig ämbetsexamen för tjänsten; dessutom hade en hos vederbörande universitetslärare enskilt undergått förhör för lägre förvaltningsexamen.

De som tillträdde tjänsten före sekelskiftet 1900 hade ofta avlagt kameralexamen, medan de som blev länsarkivarier därefter i flera fall avlagt högre förvaltningsexamen, en av de två examina som ersatte kameralexamen och som även gav behörighet till de högsta civila tjänsterna både i senaten och i landsstaten. Också de som hade de nödiga ämbetsamina förskaffade sig inte sällan tilläggsmeriter genom att tjänstgöra en tid vid senaten så att de kunde erhålla titeln extraordinarie kopist vid senaten, vanligen kallad ”senats extra kopist”. Fem länsarkivarier hade förvärvat denna titel.³¹ Senatens extra kopister var i 1897 års rangordning liksom hovrättsauskultanterna placerade i trettonde klassen, alltså ett pinnhål högre än länsarkivarierna, landskanslisterna och landskontoristerna.³²

De fyra som anhöll om dispens från behörighetskraven för att kunna söka länsarkivarietjänster ansökte i flera fall även om rätt att söka registrators-, landskanslist- och landskontoristtjänster, några även tjänst som kronolänsman. De för vilka det saknas uppgifter om examina, andra studier och dispens, hade innan de tillträdde länsarkivarietjänsten redan haft ordinarie tjänst som länsman eller landskanslist.

31. Emil Cederkvist, Tyra Hultman, Ivar Lindeman, Arne Mannström och Edvin Wahlsten.

32. Om senatens extra kopister och hovrättsauskultanter, jämför Ståhlberg, *Suomen hallinto-oikeus*, s. 153.

Tjänstekarriären före erhållandet av länsarkivarietjänsten

De allra flesta av dem som under perioden 1895–1917 tillträdde tjänsten som länsarkivarie vid länsstyrelserna tjänstgjorde redan tidigare vid landsstaten i det län där de fick tjänsten. De var tjuogoen till antalet. Av dem kom femton från ordinarie eller extra landskanslist- eller landskontoristtjänster eller från befattningen som skrivbiträde till arkivarietjänsten, medan två hade innehaft en länsmanstjänst när de blev arkivariier.³³ Endast två saknade helt relation till den länsstyrelse där de tillträdde tjänsten. En rekryterades från senaten, medan en kom från stadsförvaltningen i Åbo. Dessutom rekryterades en från journalistyrket till länsstyrelsen i Åbo, men denna person hade tidigare i ett par repriser varit anställd vid denna länsstyrelse (bilaga 2).

Generellt sett kan sägas att vägen för dem som hoppades få en ordinarie tjänst vid länsstyrelserna inte sällan var lång och krävande. Det gällde speciellt för dem som inte kunde uppvisa sådana examina som direkt gav behörighet till den eftertraktade tjänsten. Dessa personer måste genom praktik förskaffa sig kännedom om de uppgifter som väntade dem vid länsstyrelsen genom tjänstgöring hos härads-hövdingar, kronofogdar och häradsskrivare samt vid länsstyrelse. Den egentliga tjänstgöringen började som extraordinarie landskanslist eller landskontorist för både dem som kom med nödiga examina i bagaget och för dem som gått den långa vägen och genom praktik förvärvat de behövliga insikterna. Därefter fick de ofta under flera års tid sköta olika tjänster, ibland även anmärkningsvärt höga sådana, som tjänsteförrättande under vakanser eller medan de ordinarie tjänsteinnehavarna var tjänstlediga, vanligen för att sköta högre tjänster vid länsstyrelsen. Det kunde således dröja länge innan guvernören fann för gott att konstituera en hoppfull sökande i en vakant tjänst. Därefter gällde det att sköta tjänsten klanderfritt.

Bondeson Albert Boxström (1865–1940) från Strömsö i Snapper-tuna beskriver i sina hågkomster sina läroår för erhållande av kompetens för tjänster vid landsstaten, efter att han vid sexton års ålder beslutat sig för att bli länsman. Utan annan skolgång än skriftskola, men efter några privat avlagda tentamina, kunde han året därpå börja

33. Oskar Ruth var länsman i Mörskom i Nyland 1883–1891 och Lars Landgrén i Sulkava i S:t Michels län 1882–1895.

förbereda sig för en sådan karriär genom att ta tjänst som tingsbiträde och skrivare i Raseborgs och Närpes domsagor. Därefter tjänstgjorde han en tid vid länsstyrelsen i Nylands län och flyttade 1886 över till länsstyrelsen i Vasa, där han dock gav upp tanken på att bli länsman. I Vasa avancerade han till landskanslist med länsarkivariebefattningen som bisyssla 1890. Efter att 1891 som privatist ha avlagt examina motsvarande kameralexamen kunde han 1895 tillträda tjänsten som ordinarie länsarkivarie.³⁴

Hur den första tiden av en tjänstemannabana vid en länsstyrelse gestaltade sig har beskrivits av Boxströms efterträdare som länsarkivarie, sedermera lanträntmästaren vid Vasa länsstyrelse Einar Mendelin (1868–1948), bror till diktaren och översättaren Irene Mendelin. Efter att ha avgått från fjärde klassen i Jyväskylä lyceum 1883 inledde Mendelin 1888 sin tjänstgöring vid länsstyrelsen i Vasa som extraordinarie landskanslist. I denna position kvarstod han ända till 1897, då han blev ordinarie landskanslist efter att samma år ha fått dispens från behörighetskraven för länsmanstjänst samt för de lägre tjänsterna, inklusive arkivarietjänsten vid länsstyrelsen. Ett år senare blev han länsarkivarie. De extra landskanslisterna fick dåförtiden ingen fast lön utan endast tjugofem mark som arvode för en tremånadersperiod, förutsatt att de inte var frånvarande en enda dag. Detta var enligt berättaren inte helt lätt, eftersom man för att klara uppehållet var tvungen att åta sig andra arbeten. Det var vanligt att man utförde (ren)skrivningsuppdrag åt hovrättens domare. Då kunde det hända att göromålen som kanslist blev ogjorda någon dag med den påföljden att man gick miste om avlöningen för tremånadersperioden. När man sedan hade avancerat till ordinarie kanslist var lönen hundra mark i månaden.³⁵

Tjänstgöringen som länsarkivarie

Genomsnittsåldern på de tjugofyra länsarkivarierna som under perioden 1895–1917 innehade de ordinarie arkivarietjänsterna vid länsstyrelserna var 37 år när de tillträdde sin tjänst. Yngst bland dem var Arne Mannström (Mannola), som 1903 vid 24 års ålder blev länsarkivarie vid läns-

34. A. Boxström, *Ragu på minnen, upplevelser och anekdoter från en lång levnad* (Helsingfors 1935), s. 7–13; 'Dödsfall, Albert Boxström', *Hufvudstadsbladet* 31.10.1940, s. 8.

35. 'Vaasasta. 25 markkaa 3 kuukauden ajalta', *Vaasa* 26.3.1937, s. 4; 'Ent. lääninrahastonhoitaja Einar Mendelin 70-vuotias', *Vaasa* 9.3.1938, s. 4.

styrelsen i Åbo, och Tyyne Maasalo som likaledes vid 24 års ålder 1913 fick motsvarande tjänst vid länsstyrelsen i S:t Michel. Hon ser ut att ha varit landssekreterare Vilho Selinheimos skyddsling, på samma sätt som sin företrädare Veikko Auranen, som var 26 år gammal när han fick arkivarietjänsten. Äldst var Carl Olin som hade nått 62 års ålder när han 1905 erhöll tjänsten vid länsstyrelsen i Viborg – han sågs ha verkat en längre tid som affärsman i Baku innan han slog in på tjänstemannabanan. De elva arkivarier som hade avlagt en ämbetsexamen var i genomsnitt 33 år gamla när de fick tjänsten vid länsstyrelsen, medan de tre som endast hade studentexamen hade en genomsnittsålder på 44 år. Enbart studentexamen ser med andra ord inte ut att ha gynnat dem i karriären som sökte sig till en länsarkivarietjänst eftersom medelvärdet för de nio som varken hade ämbetsexamen eller studentexamen var 40 år. Den genomsnittliga utnämningens ålder för landssekreterarna och för landskamrerarna var 40 år under perioden 1856–1917.³⁶

Länsarkivariernas huvuduppgift var att handha vården av länsstyrelsens arkiv. De skulle ombesörja utdelningen av handlingar till vederbörande sakägare och var förmän för den vaktmästare som var placerad i arkivet.³⁷ Under de första årtiondena av 1900-talet fanns dessutom, åtminstone vid länsstyrelserna i Helsingfors och Viborg, biträdande länsarkivarier.³⁸ Länsarkivariernas arbetsuppgifter var således mycket klart definierade. Detta hindrade inte att de i stor utsträckning, i likhet med andra lägre tjänstemän vid länsstyrelserna, under längre eller kortare perioder anlätades som vikarier för andra tjänstemän som hade semester eller av olika orsaker var tjänstlediga. I sina hågkomster ger Albert Boxström en livfull skildring av tjänstgöringen vid länsstyrelsen, men uppgifter om arkivgöromål saknas helt. Däremot fick han, enligt egen utsago, som vikarie sköta olika tjänster och utföra alla slags uppdrag utom sådana som tillkom guvernören och landssekreteraren, och han ser ut att ständigt ha tillhört guvernören general Waldemar Schaumans "svit" vid dennes tjänsteresor i länet.³⁹ Edvin Wahlsten, arkivarie vid länsstyrelsen i Åbo åren 1901–1903 och 1906–1917, tjänstgjorde 1908–1910 som tf. kronofogde och 1912–1914 som tf. kammar-

36. Westerlund, *Länsförvaltningen*, s. 165.

37. *Instruktion för Guvernörerna*, 51 §, s. 26 och 63 §, s. 30.

38. 'Landsstaten', *Finlands Allmänna Tidning* 10.2.1908, s. 1; 'Anslag för arbetsvärksamhetens ökande vid Viborgs länsstyrelse', *Wiborgs Nyheter* 2.2.1907, s. 2.

39. Boxström, *Ragu på minnen, upplevelser och anekdoter från en lång levnad*, s. 13–51.

förvant vid länsstyrelsen; dessutom verkade han under sammanlagt ett års tid som häradsarkivarie i olika häradar.⁴⁰

För att dryga ut inkomsterna var det dessutom inte ovanligt att länsarkivarierna under längre eller kortare perioder vid sidan om sin arkivarietjänst tjänstgjorde utanför länsstyrelsen. Redan ett år innan arkivarien Karl Laukkanen 1895 blev ordinarie länsarkivarie vid länsstyrelsen i Tavastehus fick han tjänsten som stadsfogde i samma stad – en tjänst som han innehade fram till sin död. Enligt nekrologen och dödsannonsen 1911 verkar stadsfogdetjänsten dessutom ha betraktats som hans huvudtjänst.⁴¹ Veikko Auranen, länsarkivarie i S:t Michel 1911–1913, tjänstgjorde samtidigt som extraordinarie länsnotarie och extraordinarie föredragande vid länsstyrelsen, varför arkivarietjänsten sköttes av en vikarie. År 1911 förordnade dessutom senaten honom till syssloman för S:t Michels länssjukhus och ser ut att ha skött länsnotarietjänsten och tjänsten som sjukhussyssloman parallellt under den korta tiden innan han avled 1913.⁴² Det var emellertid inte tillåtet att samtidigt ha mera än en ordinarie tjänst, men vid sidan av en ordinarie tjänst var det tillåtet att ha en arvodesbefattning.⁴³ I vilken mån denna föreskrift iakttogs förblir i dessa fall oklart.

Under den här behandlade tidsperioden var guvernören i länet överexekutor för landsbygdens vidkommande, medan denna uppgift i städerna ålåg magistraten. För verkställigheten av utmätningsärenden fanns såväl hos guvernörerna som hos magistraterna kommissionärer. I *Finlands Allmänna Tidning* publicerades årligen en lista över dem som förordnats att vara sådana kommissionärer. Lägre tjänstemän vid länsstyrelserna innehade ofta som bisyssla dessa kommissionärsuppgifter. Även länsarkivarier var verksamma som kommissionärer. Ernst Mesterton var från och med 1901 kommissionär hos guvernören i Tavastehus län samt hos magistraten i Tavastehus stad, medan Einar Mendelin under en lång räckvidd år var kommissionär hos guvernören i Vasa län. Mendelin verkade även en tid som magistratssekreterare i

40. Ottelin, *Suomen Lääninvirkamiehien Matrikkeli*, s. 19; *Suomen kansanedustajat 1907–2000 – Finlands riksdagsmän 1907–2000 II* (Helsinki – Helsingfors 2000), s. 1089–1090.

41. Dödsannons: 'Karl Gustaf Laukkanen', *Hufvudstadsbladet* 23.6.1911, s. 2; nekrolog över Karl Gustaf Laukkanen: *Turun Lehti* 27.6.1911, s. 4.

42. *Tampereen reaalityyö ja Tampereen lyseo. Matrikkeli 1884–1934* (Tampere 1939), s. 140; *Finlands Allmänna Tidning* 1.8.1911, s. 1; Janne Ridanpää, 'Tuntematton arkistonhoitaja', *Faili* 2020:3, s. 25–26.

43. Ståhlberg, *Suomen hallinto-oikeus*, s. 166.

Interiör från Tavastehus länsstyrelse 1906–1910. Tjänstemannen invid expeditiionsluckan (Ernst Mesterton) iförd frack. Källa: Museiverket, Historiska bildsamlingen: HK19611220:356 (filnamn: 19611220_356).

Vasa och som notarius publicus.⁴⁴ Överstyrelsen för pressärenden hade lokala ombudsmän runt om i landet som övervakade att censurföreskrifterna följdes. I Viborg verkade länsarkivarien Otto Modeen som sådan ombudsman 1885–1888 och i Uleåborg länsarkivarien Juhani Matinlauri 1893–1905.

Vid sidan av tjänstgöringen i länsstyrelserna och i administrativa bisysslor engagerade sig några av länsarkivarierna även i privat företagsamhet där de drog fördel av de kunskaper och kontakter som de förvärvat genom tjänstgöringen vid länsstyrelsen. Albert Boxström i Vasa var redan som länsarkivarie med om grundandet av advokatbyrån Hasselblatt & Boxström. Också Veikko Auranen i S:t Michel engagerade sig i advokatbyrån Aurasen Asianajotoimistos verksamhet vid sidan om sin tjänst i länsstyrelsen tillsammans med sin bror som var vicehäradshövding. Einar Mendelin i Vasa verkade åter närmast

44. *Finlands Allmänna Tidning* 24.2.1913, s. 1; 'Ent. lääninrahastonhoitaja Einar Mendelin 70 vuotta', *Vaasa* 9.3.1938, s. 4.

som sakförare och meddelade i tidningsannonser att han drev mål i hovrätten, hos guvernörsmyndigheten, i lantmäterikontoret och i lanträneriet.⁴⁵

Den privata ekonomin ser ut att ha vållat problem för flera av länsarkivarierna, vilket åtminstone delvis förklarar varför de åtog sig bisysslor vid andra ämbetsverk i residensstaden och ibland engagerade sig i privat företagsamhet. Av länsarkivarierna hamnade fyra i ekonomiskt hänseende på obestånd så att deras dödsbon var nödsakade att inleda konkursförfarande genom överlåtelse av boets tillgångar till borgevärnarna. Enligt 1894 års guvernörsinstruktion skulle länsarkivarierna inkassera och redovisa de expeditionsavgifter som länsstyrelserna uppbar för de handlingar som utlämnades åt sakägarna. Därför hade de att ställa uppbordeborgen när de tillträdde arkivarietjänsten. Med undantag av ett fall är det inte möjligt att utan närmare studium veta om dessa konkursprocesser var förknippade med uppbordeborgen av expeditionsavgifterna. År 1905 uppdagades det emellertid att länsarkivarien vid länsstyrelsen i Nylands län, Oskar Ruth, hade brister i redovisningen av expeditionsmedlen för år 1902 och därpå följande år. Därför hade han ställts under polisbevakning, varefter han tog sitt liv. Han hade redan 1891 blivit försatt i konkurs.⁴⁶ Länsarkivarien Otto Modeens dödsbo försattes i konkurs 1906 och efterträdaren Carl Wilhelm Olins dödsbo 1913. För den kortvariga länsarkivarien Veikko Auranens dödsbo inlämnades urarvaansökan hos rådstuvurätten i S:t Michel 1913.⁴⁷ I vilken mån de ekonomiska trångmålen hade samband med döden är oklart utom i fråga om Oskar Ruth.

Tjänsten som länsarkivarie var sådan att innehavarna av denna inte genom sin tjänstgöring automatiskt blev tvungna att välja sida i kampen mot förryskningssträvandena under den bobrikovska eran och senare under 1910-talet, när F. A. Seyn var generalguvernör. Två av länsarkivarierna engagerade sig emellertid i det passiva motståndet mot den förda förryskningspolitiken. Länsarkivarien Edvin Wahlstén i Åbo var socialdemokrat och engagerade sig i det passiva motståndet mot gene-

45. 'Dödsfall, Albert Boxström', *Hufvudstadsbladet* 31.10.1940, s. 8; *Vapaus. Sosialidemokratinen työväenlehti Suur-Savossa* 30.5.1912, s. 1; *Etelä-Pohjanmaa* 10.11.1909, s. 1;

'Ent. lääninrahastonhoitaja Einar Mendelin 70 vuotta', *Vaasa* 9.3.1938, s. 4.

46. *Finlands Allmänna Tidning* 23.9.1891, s. 3; *Åbo Tidning* 17.12.1905 (B), s. 1.

47. *Finlands Allmänna Tidning* 28.10.1913, s. 3; *Bihang till Finlands Allmänna Tidning*, 8.2.1906, s. 5; *Suur-Savo* 24.5.1913, s. 2; *Suomalainen Wirallinen Lehti* 24.7.1913, s. 3.

ralguvernör Bobrikovs politik under de första åren av 1900-talet genom att delta i spridandet av förbjuden litteratur. Detta hade till följd att han måste ta avsked från sin tjänst 1903. När de lagliga förhållandena hade återställts också i Finland efter oktoberrevolutionen i Ryssland 1905 återfick han följande år sin gamla tjänst vid länsstyrelsen.⁴⁸

I början av år 1910 utbröt en konflikt rörande uppbörderna av stämpelskatten. Vid länsstyrelserna vägrade en del guvernörer och tjänstemän att uppbära stämpelskatt enligt den av senaten givna interimistiska stämpelförordning som skulle gälla tills monarken stadfäst stämpelbevillningsförordningen, eftersom den interimistiska förordningen ansågs lagstridig. Vid länsstyrelsen i S:t Michel vägrade bland annat länsarkivarien Naëma Landgrén och tf. registratorn T. Hämäläinen att uppbära stämpelskatt enligt den interimistiska förordningen. De var dock villiga att betala till staten de medel som staten gått miste om genom deras förfarande. Sedan de i *Nya Pressen* rättfärdigat sitt handlande krävde generalguvernören att båda skulle bestraffas ”med lagens hela stränghet”. Resultatet blev att länsstyrelsen i april 1911 avskedade både Landgrén och Hämäläinen från deras tjänster.⁴⁹ Detta var möjligt för arkivarie Landgréns vidkommande eftersom hon var förordnad medelst konstitutorial, inte utnämnd med fullmakt.

De kvinnliga länsarkivarierna

Under senare hälften av 1800-talet ökade antalet kvinnliga anställda inom statsförvaltningen, men de kvinnor som räknades som tjänstemän var ännu mot slutet av århundradet fåtaliga. Merparten av de statsanställda kvinnorna skötte underordnade befattningar. Kvinnor kunde få lägre ordinarie statstjänster, men därtill krävdes att de erhöll dispens från sitt kön och i regel att de var ogifta eller änkor.⁵⁰ Detta gällde även för länsstyrelserna, men där förekom ett par undantag. Valma Kuuskoski var år 1904 extra landskontorist vid länsstyrelsen i

48. *Suomen kansanedustajat 1907–2022*, s. 1089–1090.

49. ’Allmänhetens spalt’, *Nya Pressen* 15.12.1910, s. 7; ’Bevillningstrasslet’, *Nya Pressen* 21.1.1911, s. 4; Topias Pankkonen, *Venäläistämispolitiikan palvelija. Ilmari Wuorisen osallisuus Suomen venäläistämisessä 1905–1914*, avhandling pro gradu. (Jyväskylän yliopisto 2022), s. 25–28, <http://urn.fi/URN:NBN:fi:juu-202205312989>.

50. Ståhlberg, *Suomen hallinto-oikeus*, s. 142; jämför till exempel ’Kvinnan på tjänstemannabanan’, *Hufvudstadsbladet* 29.1.1901, s. 2. Lägre arvodesbefattningar inom de flesta förvaltningsgrenar kunde kvinnor däremot erhålla utan dispens från sitt kön. Ståhlberg, *Suomen hallinto-oikeus*, s. 142.

Åbo, gifte sig samma år och fick tillnamnet Lindholm men förblev i länsstyrelsens tjänst. Hon blev länsregistrator 1912 och länsarkivarie 1917, allt vid länsstyrelsen i Åbo. I S:t Michel tjänstgjorde Naëma Landgrén under perioden 1900–1906 som tf. länsarkivarie, medan hennes sjuklediga man, som avled 1901, ännu var i livet.⁵¹

Enligt utgiftsstaterna för länsstyrelserna av år 1894 fanns vid varje länsstyrelse tre eller fyra renskrivarbiträden i arvodesbefattningar, sammanlagt tjuugoåttio damer. Dessutom hade länsstyrelsen i Uleåborg ett kvinnligt kontorsbiträde vid ränteriet, det senare lanträntmästarbiträdet, så antalet kvinnliga anställda vid länsstyrelserna var detta år sammanlagt tjugonio. Senare tillkom nya befattningar för både män och kvinnor, även med extra anslag.⁵² När kommittén som utarbetade den nya instruktionen för guvernörerna färdigställde sitt betänkande 1891 och ansåg det vara önskvärt att länsstyrelserna skulle få kvinnliga arkivarier, fanns i statskalendern endast en kvinnlig anställd vid de finska länsstyrelserna, ränteribiträdet i Uleåborg. Denna befattning innehades av kvinnor från och med 1885 till slutet av den autonoma tiden.

Det var först under det sista årtiondet av den autonoma tiden som kvinnor blev mera allmänna i de lägre ordinarie tjänsterna vid länsstyrelserna, vilket framgår av följande sammanställning som visar läget åren 1895, 1905–1906⁵³ samt 1917 enligt statskalendrarna.

År	Länsarkivarie		Länsregistrator		Landskanslist		Landskontorist		Lanträntmästarbiträde		Summa	
	Alla	Kvinnl.	Alla	Kvinnl.	Alla	Kvinnl.	Alla	Kvinnl.	Alla	Kvinnl.	Alla	Kvinnl.
1895	8	1	24	–	20	–	20	–	1	1	73	2
1905/1906	8	2	24	1	20	–	17	–	1	1	70	4
1917	8	5	24	8	20	4	17	7	1	1	70	25

51. *Statskalendrarna*; 'Landsstaten', *Åland* 23.6.1904, s. 2; 'Lääninhallitus', *Turun Sanomat* 27.9.1917, s. 2; 'Lääninhallitus', *Uusi Aina* 27.9.1917, s. 6; 'Vainajia. Valma Lindholm', *Uusi Aina* 22.11.1930, s. 4; *Helsingin Suomalainen Yhteiskoulu 1886–1936* (Helsinki 1936), s. 192; Ottelin, *Suomen Lääninvirkamiehistön Matrikkeli*, s. 83.

52. Westerlund, *Länsförvaltningen*, s. 190, not 147, s. 466; Aminoff-Winberg, *Åttartavlor III*, tab. 30, s. 2–4; *Kungörelse angående nya stater*.

53. Dessa år var vakanserna i de här medtagna tjänsterna särskilt talrika och därför är siffrorna hämtade från två år.

I de här tjänsterna, som var de lägsta i statskalendern, var antalet kvinnliga tjänsteinnehavare få ännu under de första åren av 1900-talet, men 1917 var något över en tredjedel av tjänsterna besatta av kvinnor. Detta år var över hälften av länsarkivarierna kvinnor. Vid länsstyrelserna fanns dessutom ett varierande antal kvinnliga anställda som inte hade ordinarie tjänster.

Dessa siffror visar endast de kvinnor som innehade ordinarie tjänster i rangklass fjorton vid länsstyrelserna. Undantag utgjorde av någon anledning befattningen som lanträntrmästarbiträde i Uleåborg, som ser ut att ha motsvarat lanträntrmästaradjointens tjänst i de övriga länsstyrelserna, men inte hade getts någon rang och vars innehavare endast åtnjöt arvode, inte fast lön. Dessutom fanns vid länsstyrelserna kvinnliga skrivbiträden eller renskriverskor som hade arvodesbefattningar. Flera av dessa befattningar var upptagna i länsstyrelsernas utgiftsstaten medan andra var anställda med extra anslag, bland annat åtminstone ett par som biträdande arkivarier. Från denna lägre kvinnliga personal rekryterades några av länsarkivarierna, vartill de behövde dispens som beviljades av senaten. Länsstyrelserna anställde mot slutet av den autonoma tiden med extra medel extraordinarie länsnotarier och föredragande, med bättre löneförmåner. Åtminstone i en del fall skötte även kvinnor sådana extraordinarie tjänster.⁵⁴

Under perioden 1895–1917 tjänstgjorde inalles sex kvinnliga länsarkivarier vid de finska länsstyrelserna, det vill säga en fjärdedel av alla dem som innehade en sådan ordinarie tjänst under denna tid. När de nyinrättade länsarkivarietjänsterna besattes 1895 förklarades de av länsstyrelserna lediga att sökas genom tidningsannonser. Antalet sökande till arkivarietjänsten vid länsstyrelsen i Kuopio var endast två, en extraordinarie landskontorist samt renskriverskan Ellen (Elli) Salonius som tjänstgjort vid länsstyrelsen i Kuopio sedan 1890 och av senaten beviljats dispens för erhållande av länsarkivarietjänst. Guvernören Johan Aminoff konstituerade sedan Salonius till tjänsten och hon stannade i den till 1935. Ellen Salonius tillhörde en släkt som alltsedan 1700-talet haft anknytning till länsförvaltningen i Kuopio, även om en släktmedlem hörde till de huvudskyldiga i den härva av

54. Se till exempel 'Förstärkande af arbetskrafterna vid länsstyrelserna', *Björneborgs Tidning* 31.12.1901, s. 2; 'Anslaget för arbetsvärksamhetens ökande vid Viborgs länsstyrelse', *Wiborgs Nyheter* 2.2.1907, s. 2.

grova korruptionsskandaler och tjänstebrott som en längre tid kring sekelskiftet 1800 fortgick i Savolax och Karelen. Ellen Salenius far Gregorius Salenius hade tjänstgjort som vicelandssekreterare vid länsstyrelsen i Kuopio 1863–1875.⁵⁵

När tjänsten som länsarkivarie vid länsstyrelsen i Nylands län 1908 förklarades ledig att sökas uppgick antalet sökande till fyra, varav två var manliga och två kvinnliga: senats extra kopisten Tyra Hultman och biträdande arkivarien vid länsstyrelsen Olga Henricson. Det var Tyra Hultman som av guvernören Max Alfthan förordnades till tjänsten och hon fortsatte i denna fram till 1938, även om hon 1914 sökte tjänsten som registrator vid Helsingfors stads revisionskontor.⁵⁶ Länsarkivarien Lars Johan Landgrén vid länsstyrelsen i S:t Michel avled efter en sjukdom 1901 och hans änka Naëma (Naima) Ellida Landgrén, född Meinander, övertog tjänsten. Hon verkade som tf. länsarkivarie 1900–1906, även om hon 1902 betecknas som skrivarbiträde (*kirjurin apulainen*) då hon fick avslag av senaten på sin anhållan om dispens för att kunna söka länsarkivarietjänst. När hon sedan 1905 ånyo anhöll om liknande dispens hade hon framgång och sökte därefter den vakanta länsarkivarietjänsten i S:t Michel. Hon var den enda som sökte tjänsten, och följande år förordnade guvernören Anton von Knorring henne till länsarkivarie. Landgrén blev emellertid 1911 avskedad i anslutning till kontroversen om tillämpningen av den olagliga stämpelbeviltningsförordningen i länsstyrelsen i S:t Michel, men hon återfick sin tjänst 1917 efter februarirevolutionen och fortsatte sedan tjänstgöringen till 1928.⁵⁷

När länsarkivarietjänsten i S:t Michel skulle besättas 1913 söktes den av fyra personer, bland dem en vicehäradshövding. Den enda kvinnliga sökanden var landskanslisten Tyyne Maasalo som av guvernören Leo

55. Ottelin, *Suomen Lääninvirkamiehien Matrikkeli*, s. 96–97; 'Grels Salenius', *Ylioppilasmatrikkeli 1853–1899*, nr 16839; 'Lääninvirkamiehet', *Uusi Suometar* 16.2.1895, s. 2; '80 år [...] fröken Ellen Salenius', *Hufvudstadsbladet* 10.2.1945, s. 6; 'Lääninarkistonhoitaja Ellen Salenius 65-vuotias', *Savo* 9.2.1930, s. 2; Anu Koskivirta, 'Virkakunta varkaissa. Savon ja Karjalan lääninhallituksen johdon väärinkäytökset ja niiden kitkeminen 1800-luvun alussa', *Ennen ja nyt. Historian tietosanomat* 21 (2021:5), s. 66–92, särskilt s. 85–87, <https://doi.org/10.37449/ennenjanyt.110303>.

56. 'Landsstaten', *Finlands Allmänna Tidning* 10.2.1908, s. 1; 'Helsingfors stads revisionskontor', *Hufvudstadsbladet* 14.3.1914, s. 11.

57. 'Läänin virkakunta', *Uusi Suometar* 13.3.1900, s. 3; 'Uutisia Helsingistä', *Uusi Suometar* 18.3.1902, s. 3; 'Päivän yleisiä uutisia', *Turun Sanomat* 24.10.1905, s. 1; 'Landsstaten', *Finlands Allmänna Tidning* 20.12.1905, s. 3; 'Lääninvirkamiehet', *Suomalainen Wirallinen Lehti* 16.1.1906, s. 1.

Sirelius förordnades till tjänsten; hon verkade emellertid som extraordinarie länsnotarie vid länsstyrelsen, och därför sköttes arkivarietjänsten av en vikarie. Efter att Naëma Landgrén återfått länsarkivarietjänsten 1917 övergick Maasalo till en registratorstjänst vid länsstyrelsen men överflyttade 1919 till en motsvarande tjänst vid länsstyrelsen i Viborg.⁵⁸ När länsarkivarietjänsten i Viborg blev vakant 1915 söktes den av två damer. Den ena var tf. länsarkivarien Vivi Rönneberg som förordnades till tjänsten av guvernören Frans von Pfaler. Hon hade tidigare åtminstone 1906 och 1908 tjänstgjort vid länsstyrelsen som vikarierande landskontorist. Hennes tjänstgöring som länsarkivarie fortsatte därefter till 1942. Hennes far Karl Rönneberg hade tjänstgjort vid den viborgska landsstaten, senast som landskamrerare 1897–1904.⁵⁹

Sedan länsarkivarien Edvin Wahlsten, som var socialdemokrat, under det oroliga året 1917 utsetts till biträdande polismästare i Åbo, erhöll landskontoristen Valma Lindholm länsarkivarietjänsten. Hon hade avlagt högre förvaltningsexamen och verkade en kortare tid inom advokatverksamheten men trädde 1903 i länsstyrelsens tjänst i Åbo, från år 1904 som extra landskontorist, trots att hon gift sig samma år. Tjänstgöringen som länsarkivarie fortsatte till år 1921, då hon på grund av sjukdom tog avsked.⁶⁰ Som framgår av det föregående kom den fromma förhoppning som den kommitté som utarbetade guvernörsinstruktionen år 1891 hyste, att kvinnliga länsarkivariéer skulle stanna en lång tid i tjänsten, inte på skam. Med undantag av Tyyne Maasalo stannade de i arkivarietjänsten hela sin återstående tid i statens tjänst.

Med undantag av Tyra Hultman i Helsingfors hade de övriga kvinnliga länsarkivarierna tjänstgjort längre eller kortare tider vid samma länsstyrelse som där de fick arkivarietjänsten, och i fråga om Salenius och Rönneberg hade deras fäder innehaft högre ställningar vid respektive länsstyrelse, vilket säkerligen ökat deras chanser att få en ordinarie tjänst. I fråga om Naëma Landgréns erhållande av arkivarietjänsten, spelade en önskan om att ordna försörjningen av änkan efter den tidi-

58. 'Lääninhallituksen virkamiehet', *Keski-Savo* 17.5.1913, s. 2; 'Tyyne Maasalo', *Mikkelin Sanomat* 7.8.1937, s. 2.

59. 'Lääninhallitus', *Wiipuri* 17.11.1915, s. 2; 'Arkistonhoitajan virkaa', *Maakansa (Lisälehti)* 27.2.1915, s. 3.

60. 'Lääninhallitus', *Turun Sanomat* 27.9.1917, s. 2; 'Lääninhallitus', *Uusi Aura* 27.9.1917, s. 6; 'Vainajia. Valma Lindholm', *Uusi Aura* 22.11.1930, s. 4; *Helsingin Suomalainen Yhteiskoulu 1886–1936* (Helsinki 1936), s. 192.

gare länsarkivarien säkerligen in. De manliga länsarkivarierna hade däremot inte likadana släktförbindelser till respektive länsstyrelse. Både män och kvinnor med släktingar som var eller tidigare hade varit tjänstemän vid en länsstyrelse kunde dra nytta av detta när de sökte tjänster vid länsstyrelser. Detta har redan framgått för Ellen Salenius och Vivi Rönnebergs vidkommande. Som ett ytterligare exempel kan anföras hur medlemmar av släkten Idestam fick anställning vid länsstyrelsen i Tavastehus län. Josef Idestam tjänstgjorde 1866–1882 som landssekreterare vid länsstyrelsen i Tavastehus. Sonen Gustaf Idestam var 1899–1904 länsregistrator vid länsstyrelsen därstädes och från och med 1908 justitierådman i Tavastehus. Landssekreterarens döttrar Berta Sofia och Anna Eufrosyne Idestam fick 1903, respektive 1905, anställning som renskriverskor vid länsstyrelsen. Medan fadern Alexander Järnefelt var guvernör i Kuopio län fick sonen Kasper Järnefelt 1885 tjänsten som translator för ryska språket vid länsstyrelsen därstädes.⁶¹

De kvinnliga länsarkivarierna hade möjlighet att vikariera i vissa något högre tjänster i länsstyrelserna, men till skillnad från sina manliga kolleger var de genom sitt kön uteslutna från landsstatens regionala och lokala chefspositioner som länsmän eller kronofogdar, även när de uppfyllde behörighetskraven. De innehade inte heller bisysslor vid andra myndigheter, och uppgifter om deras deltagande i privat företagsamhet ser ut att saknas. Däremot deltog de i föreningslivet i residensstäderna. Ellen Salenius i Kuopio var verksam i Kristliga Föreningens för Unga Kvinnor (KFUK) avdelning i Kuopio som styrelsemedlem och kassör, och hon var styrelsemedlem i Epileptikerföreningen i Kuopio. Hon var även fattigvårdsinspektör i Kuopio 1895–1908 och tillhörde från och med 1909 stadens fattigvårdsstyrelse. Näma Landgrén deltog i välgörenhetsverksamhet och kristliga föreningars verksamhet, och hon var medlem i stadens kyrkofullmäktige. I Viborg var Vivi Rönneberg verksam inom Martharörelsen, och Valma Lindholm i Åbo engagerade sig i kvinnosaksrörelsen och var aktiv i ungfinska partiet. Tyne Maasalo i S:t Michel var sekreterare för stadens djurskyddsförening.⁶²

61. Aminoff-Winberg, *Ättartavlor* III, tab. 30 och 31, s. 2–3 samt tab. 46–47, s. 85–86.

62. Salenius: Ottelin, *Suomen Lääninvirkamiehistön Matrikkeli*, s. 96–97; 'Lääninarkistonhoitaja Ellen Salenius 65-vuotias' *Savo*, 9.2.1930, s. 2; 'Dagboken. 80 år', *Hufvudstadsbladet* 10.2.1945, s. 6; Landgrén: 'Naima Landgrén', *Länsi-Savo* 22.2.1936, s. 2; Rönneberg: '40 vuotta ahkerää työtä', *Karjala* 29.4.1939, s. 9; Maasalo: 'Tyne Maasalo', *Mikkelin Sanomat* 7.8.1937, s. 2; Lindholm: 'Vaaliliiton ulkopuolelle jääneet listat',

*Karriärerna efter tjänstgöringen som länsarkivarie*⁶³

Som redan framgår av det föregående var tjänsten som länsarkivarie en tjänst med klart definierade tjänsteuppgifter i guvernörsinstruktionen från år 1894. Innehavarna av dessa tjänster hade emellertid ofta skaffat sig formell behörighet till ett flertal andra tjänster vid landsstaten och dessutom kunde de erhålla dispens från behörighetskraven även för högre tjänster. Länsarkivarierna vikarierade för olikartade tjänster vid sin länsstyrelse, och manliga länsarkivarier kunde avancera till högre ordinarie tjänster vid landsstaten, såsom länsmans- och kronofogdetjänster. Landskanslist- och landskontoristtjänsterna utgjorde inkörsportar till en tjänstemannabana och en språngbräda för en karriär inom landsstaten. Tjänsten som länsarkivarie innebar för dess innehavare ett litet avancemang och blev sålunda ofta endast en mellanetapp i karriären, från vilken man sökte sig till högre tjänster.

För sex av de tio länsarkivarier som fortsatte sin karriär efter att de lämnat tjänsten som länsarkivarie innebar de positioner som de nådde avancemang i karriären. I följande granskning beaktas deras karriär även efter att Finland blivit självständigt. Onni Tuderman, länsarkivarie vid länsstyrelsen i Viborg, blev 1915 lanträntrmästaradjoint vid samma länsstyrelse, men överflyttade 1926 till länsstyrelsen i Åbo och blev där lanträntrmästare. Einar William Mendelin avancerade direkt från länsarkivarietjänsten till lanträntrmästare vid Vasa länsstyrelse 1928, efter att ha erhållit dispens från behörighetskraven. Efter tiden som länsarkivarie i Åbo tjänstgjorde Emil Cederkvist som kronolänsman och länsnotarie och avancerade till slut till kronofogde i Masku härad 1917. Ivar Lindeman (Iivari Luonteri), som en kort tid var arkivarie vid länsstyrelsen i S:t Michel, blev efter tjänstgöring som länsman i olika distrikt 1913 häradsskrivare i Stranda härad i Viborgs län. Efter tiden som länsarkivarie tillbringade August Hannikainen, son till den kända finskspråkiga författaren och kommissionslantmätaren Pietari Hannikainen (Petter Hanén), hela sin återstående tjänstetid från och med 1901 som kronolänsman i Hitis. En avvikande karriär hade den kortvariga länsarkivarien Arne Mannström (Mannola) som efter ett par år som länsarkivarie

Turun Sanomat 24.12.1910, s. 2; 'Nuorsuomalaisen puolueen vaalivalmistukset', *Kaleva* 23.11.1910, s. 2; 'Vainajia. Valma Lindholm', *Uusi Aura* 22.11.1930, s. 4; *Helsingin Suomalainen Yhteiskoulu 1886–1936* (Helsinki 1936), s. 192.

63. Uppgifterna om avancemangen i tjänsten baserar sig på statskalendrarna.

i Åbo 1906 blev landskontorist vid samma länsstyrelse. Genast därefter övergick han till fängårdsväsendet där han, efter att ha varit direktör för några fängelser, 1930 avancerade till fängelseinspektör och sedermera till fängårdsinspektör vid justitieministeriet.⁶⁴

Inte alla av länsarkivarierna hade någon märkbar framgång i karriärhänseende inom statsförvaltningen. Efter tjänstgöringen som länsarkivarie i Uleåborg blev August Albert Levón 1898 syssloman för Uleåborgs läns sjukhus och stannade i denna tjänst i över två årtionden. Efter att Tyyne Maasalo avgått från länsarkivarietjänsten i S:t Michel för att ge plats åt Naëma Landgrén, som avskedats på politiska grunder, fick hon en tjänst som registrator vid samma länsstyrelse men överflyttade 1919 till länsstyrelsen i Viborg och fick där en tjänst som länsregistrator.⁶⁵

Två av den autonoma tidens länsarkivariar, Edvin Wahlstén och Albert Boxström, hade yrkeskarriärer som helt avvek från de övrigas. Edvin Wahlstén vid länsstyrelsen i Åbo var en socialdemokrat som i september 1917 utsågs till biträdande polismästare i staden, en tjänst från vilken han blev avskedad 1918. Sedan verkade han inom den socialdemokratiska pressen i Åbo och var 1923–1945 advokat i staden. I riksdagen satt han åren 1926–1927 och var även viceordförande i stadsfullmäktige i Åbo, medlem av stadsstyrelsen därstädes samt erhöll kommunalråds titel 1937.⁶⁶ Efter att ha lämnat arkivarietjänsten i Vasa blev Albert Boxström direktör i ett antal företag, och i Helsingfors verkade han som föreningskoryfé – bland annat som ordförande i Handlingsgillet.⁶⁷

Många av länsarkivarierna dog i tjänsten vid en inte alltför hög ålder, men flera tillbringade hela sin tjänstgöringstid i denna tjänst. Av de tjugofyra länsarkivarierna lämnade tio denna ställning och för flera av dem medförde det avancemang till tjänster som länsman, häradskrivare och kronofogde. Länsarkivariernas karriärer skiljer sig inte radikalt från landskanslisternas och landskontoristernas, men vissa skillnader kan iakttas. Av dem som år 1900 tjänstgjorde i de sistnämnda tjänsterna, trettioåtta till antalet, fanns tio år senare tjugosju

64. *Lakimiesmatrikkel. Elämäkerrallisia tietoja Suomen lakimiehistä* (Porvoo – Helsinki 1939), s. 355; *Suomen lakimiehet – Finlands jurister 1949*, Suomen Lakimiesliiton kirjasarja 3 (Vammala 1949), s. 487.

65. 'Tyyne Maasalo', *Mikkelin Sanomat* 7.8.1937, s. 2.

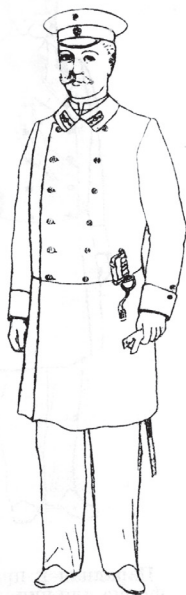
66. *Suomen kansanedustajat 1907–2000*, s. 1089–1090.

67. 'Dödsfall, Albert Boxström', *Hufvudstadsbladet* 31.10.1940, s. 8.

kvar i statskalendern. Av dessa var sex kvar i sin gamla tjänst, men tio av dem, en dryg tredjedel, innehade en länsmanstjänst. Kronofogde var den högsta tjänst som en medlem i denna kohort nådde upp till under ett decennium. En landskanslist eller landskontorist kunde emellertid, om lyckan stod honom bi, avancera ända upp till landssekreterare och landskamrerare, det vill säga den högsta tjänstemannanivån i länsstyrelserna under guvernören.⁶⁸

Ämbetsdräkt samt ordnar och andra nådevedermälen

Guvernörsinstruktionen från år 1895 föreskrev att tjänstemännen vid landsstaten skulle bära tjänsteuniform. Det fanns talrika, delvis motstridiga föreskrifter om civila tjänsteuniformer från och med början av den autonoma tiden. År 1904, under den bobrikovska eran, utfärdades dock en synnerligen detaljerad förordning om civilstatens uniformer vilka var av ryskt snitt. Förordningen gällde även länsstyrelsernas tjänstemän och således även länsarkivarierna. Förordningen föreskrev att rocken i både den vanliga uniformen, det vill säga den ”officiella”

Vardagsuniform (slipuniform) och kavajuniform för civila tjänstemän, bl.a. länsarkivarierna, 1904.

Källa: Finlands författningssamling 43/1904, s. 62.

68. Dessa iakttagelser om landskanslisternas och landskontoristernas karriärer baserar sig på Otellin, *Suomen Lääninvirkamiehistön Matrikkeli*, samt *Statskalendrarna* för åren 1900, 1910 och 1917.

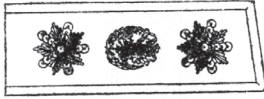
uniformen, och i vardagsuniformen, den så kallade släpuniformen, skulle vara en syrtut i mörkgrönt kläde med två rader knappar, av det för civila ämbets- och tjänstemän vid militärväsendet fastställda snittet. Till denna uniform hörde även för de lägre tjänstemännen vid länsstyrelserna en värja av civil modell. De mörkgröna benkläderna skulle bäras ovanpå stövlarna. Till den vanliga uniformen hörde som huvudbonad en ”trekantig” hatt som emellertid snarare hade formen av en ”tvåkantig” hatt, medan det till vardagsuniformen hörde en skärm-mössa. En något mera informell uniform var kavajuniformen, vars rock av svartgrått kläde (en så kallad marengo) även hade två rader knappar. Kavajen kunde användas i de dagliga tjänstegöromålen i stället för syrtuten, men fick inte användas vid allmänna sammankomster. Det ansågs vara ytterst viktigt att tjänstemannens rangklass framgick av uniformen. Därför hade kragarna krag speglar av svart sammet där rangen angavs med ett varierande antal stjärnor och ränder på samma sätt som inom militären; vissa typer av uniformer för ämbetsmän hade axelklaffar där vederbörandes rang angavs på samma sätt.⁶⁹ För kvinnliga tjänstemän föreskrevs inga tjänstedräkter.

I 1904 års förordning förekom även fracken som ett plagg i floran av olika tjänstedräkter, men innebörden av bestämmelserna om användningen av detta plagg är svårtolkade. Det ser ut som att bärande av tjänstefrack för lägre tjänstemäns vidkommande begränsades till vissa angivna tillfällen. Vid länsstyrelserna ser emellertid även lägre tjänstemän ut att ha burit frack till vardags, vilket framgår av bildmaterial från länsstyrelsen i Tavastehus och som tidsmässigt hänför sig till senare hälften av 1900-talets första årtionde. I länsstyrelsen i Viborg utspelade sig 1911 en tilldragelse där en kronofogde avlade besök hos guvernören i länet iklädd kostym, inte i tjänstefrack som kutymen krävde, vilket av den sistnämnda uppfattades som respektlöshet.⁷⁰

Orderna spelade en viktig roll för tjänstemännens status och avancemangsmöjligheter i det kejserliga Ryssland. Inför påskhelgen belönade kejsaren varje år tusentals tjänstemän med ordenstecken som de olika

69. *Förordning angående uniformer*, 10–12 §, s. 42, 15 §, s. 43, 46 §, s. 52, 49–54 §, s. 52–55.

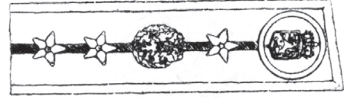
70. Om kronofogden Brutus Lagercrantz besök hos guvernören över Viborgs län, generalmajor Frans von Pfaler 1911, se Johanna Wassholm, 'Det passiva motståndets praktiker. Brutus Lagercrantz (1857–1929) och konflikten kring likställighetslagen', HLS 95 (2020), s. 32–33.

Бархатная петлица на сюртукѣ.
(Знаки по чину Дѣйстви. Ст. Совѣтн.)

Sortuutin samettipetlitsi
(todell. valtioneuvoksen merkki).

Sammetspetlits å syrtuten
(verkl. statsråds tecken).

Бархатная петлица на пальто.
(Знаки по чину Колл. Секр.)

Päälylstakin samettipetlitsi
(koll. sihteerin merkki).

Sammetspetlits å paletå
(koll. sekreterares tecken).

Знаки на головной уборъ и петлицы для должностныхъ лицъ почтовыхъ учреждений.

Lakinmerkkejä ja petlitsejä eri postilaitosten virkamiehien varten.

Tecken å mössa och petlitser för embets- och tjänstemän vid de olika postanstalterna.

Знаки на бархатную
шашку.

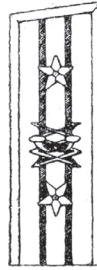
Vuonannahkalakin
merkki.

Tecken å lammskinns-
mössa.

Знаки на фуражку.
Arkilakin merkki.

Tecken å släp mössa.

Бархатная петлица на
сюртукѣ. (Знаки по
чину Колл. Ассесора).

Sortuutin samettipet-
litsi (koll. assessorin
merkki).

Sammetspetlits å syr-
tuten (koll. assessors
tecken).

Бархатная петлица на
пальто. (Знаки по чину
Колл. Секретаря).

Päälylstakin samettipet-
litsi (koll. sihteerin
merkki).

Sammetspetlits å paletå
(koll. sekreterare
tecken).

Kragspeglar för civila tjänsteuniformer 1904. Överst till höger kragspiegel för tjänstemän i X rangklassen (kollegiesekreterare); tjänstemän i XIV rangklassen (bl.a. länsarkivarierna) hade en liknande kragspiegel men med endast en stjärna. Källa: Finlands författningssamling 43/1904, s. 64.

ämbetsverken föreslagit, allt efter rang, tjänsteår och även förtjänster. Detta system med nådevedermälen existerade också i storfurstendömet Finland. Därför kunde man även här varje år i de långa namnlistor som *Finlands Allmänna Tidning* publicerade före påsken läsa namnen på dem som i dessa ”påskaregn” blivit delaktiga av den kejsrerliga ynnesten. Tjänstemannens rang bestämde i de flesta fall hurdant riddartecken han kunde förvänta sig. Det lägsta ordenstecknet var S:t Stanislausordens tredje klass, som emellertid inte åtnjöt något större anseende. I Finland var det inte sällsynt att tjänstemän i fjortonde rangklassen hugnades med detta ordenstecken, medan man i Ryssland först efter att ha tjänat upp sig till den XII rangklassen kunde förvänta sig att erhålla detta ordenstecken.⁷¹

Under de sista åren av den autonoma tiden fick tre av de finska länsarkivarierna S:t Stanislausordens tredje klass. Inför påsken 1914 tilldelades i Finland sammanlagt 67 personer detta ordenstecken och bland dem fanns länsarkivarien i Uleåborg Juhani Matinlauri. Hans kolleger Einar Mendelin i Vasa och Ernst Mesterton i Tavastehus hugnades med detta ordenstecken 1916.⁷²

Kvinnliga tjänstemän kunde inte bli delaktiga av ordensutdelningen, men i ”påskaregnen” ingick briljanterade broscher för dem. Tre av de sex kvinnliga länsarkivarierna erhöll sådana nådevedermälen. Ellen Salonius i Kuopio fick 1905 en briljanterad brosch och ånyo 1912 en likadan brosch värd 500 mark. År 1914 utdelades i Finland 26 briljanterade broscher och en av mottagarna var länsarkivarien Tyra Hultman i Helsingfors. År 1916 kom turen till Vivi Rönneberg i Viborg.⁷³

-
71. Juhani Piilonen, 'Titlar och utmärkelser i det autonoma Finland. "Påskaregnet 1913"', HLS 85 (Helsingfors 2010), s. 141–149; Ulla Tillander-Godenhjelm, *The Russian Imperial Award System during the Reign of Nicholas II 1894–1917*, Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja – Finska Fornminnesföreningens Tidskrift 113 (Helsinki – Helsingfors 2005), s. 137–138.
 72. 'S:t Stanislaus orden af 3 klassen', *Finlands Allmänna Tidning* 21.4.1914, s. 2; 'S:t Stanislaus orden af 3 klassen', *Finlands Allmänna Tidning* 23.4.1916, s. 3.
 73. 'Briljanterade broscher', *Finlands Allmänna Tidning* 1.5.1905, s. 2; 'Briljanterade broscher', *Finlands Allmänna Tidning* 9.4.1912, s. 2; 'Briljanterade broscher', *Finlands Allmänna Tidning* 21.4.1914, s. 2–3; 'Briljanterade broscher', *Finlands Allmänna Tidning* 23.4.1916, s. 3; 'Ärmonosoituksia', *Savo* 11.4.1912, s. 2. Värdet på de briljanterade broscherna var högt, år 1910 varierade det mellan 1 000 och 500 mark; år 1907 anställdes vid länsstyrelsen i Viborg en biträdande arkivarie för 1 500 mk om året och flera renskrivare med en årlig avlöning om 1 200 mark, och året innan, 1906, fick vaktmästarna vid industristyrelsen och överstyrelsen för lots- och fyrinrättningen en årlig avlöning

Sammanfattning

Av länsarkivarierna under perioden 1895–1917 var relativt många kvinnor. Den sociala bakgrunden hos manliga och kvinnliga länsarkivarier uppvisar klara skillnader. Alla kvinnliga länsarkivarier kom från de ofrälse ståndspersonernas krets enligt de kriterier Kaarlo Wirilander uppställt. Den sociala bakgrunden för de manliga arkivarierna var något mera varierande, men hälften av dem hade sin bakgrund i de ofrälse ståndspersonernas grupper.

I guvernörsinstruktionen från år 1894 var länsarkivariernas uppgifter detaljerat definierade. Emellertid var behörighetskraven för dem desamma som för flera andra tjänster med helt annorlunda uppgifter vid landsstaten. Därför kunde länsarkivarierna vikariera för olikartade tjänster vid sin länsstyrelse och även erhålla högre ordinarie tjänster vid landsstaten, såsom länsmans- och kronofogdetjänster. Inte alldeles få av länsarkivarierna kunde därför avancera i karriären under de sista årtiondena av den autonoma tiden samt under självständighetstiden. Flera av dem stannade emellertid resten av sin tjänstgöringstid i denna tjänst, detta gällde för fem av de sex kvinnorna. Rörligheten bland de manliga länsarkivarierna var emellertid inte lika stor som hos de manliga landskanslisterna och landskontoristerna. Länsarkivarietjänsten kan dock för männens del i flera fall ha uppfattats som endast en etapp i karriären, från vilken man snart sökte sig vidare till högre poster. Under den autonoma tiden var länsarkivarierna således inte enbart specialister inom sitt fack vid länsstyrelserna utan samtidigt generalister som hade behörighet för uppgifter av olika slag inom landsstaten.

om 1400 mark, efter tjugo års tjänst 1700 mark. 'Pääsiäis-armonosoituksia', *Parikkala* 4.5.1910, s. 3; 'Anslaget för arbetsvärksamhetens ökande vid Viborgs länsstyrelse', *Wiborgs Nyheter* 2.2.1907, s. 2; *Förordning angående vaktmästarens vid Industristyrelsen aflöning* och *Förordning angående vaktmästarens vid Öfverstyrelsen för lots- och fyrrättningen aflöning*, FFS 29/1906, s. 7–8.

BILAGA 1

Under perioden 1895–1917 verksamma länsarkivarier

Län och namn	Levnadsår	Arkivarie	Utbildning	Faderns status ¹
Nylands län				
Oskar Ruth	1854–1905	1895–1905	lyceum	possessionat
Karl Granqvist	1864–1908	1906–1908	..	länsman
T(h)yra Hultman	1873–1965	1908–1938	KE, SEK	kapten
Åbo och Björneborgs län				
Emil Cederkvist	1865–1935	1895–1899	KE, SEK	länsman
August Hannikainen	1854–1939	1899–1901	VH	kommissions- lantmätare
Edvin Wahlstén	1872–1945	1901–1903, 1906–1917	HF, SEK	skräddare
Arne Mannström ²	1879–1942	1903–1906	HF, SEK	prost
Valma Lindholm	1876–1930	1917–1921	FH HF	godsägare
Tavastehus län				
Karl Laukkanen	1859–1911	1895–1911	KE, FM	snickare
Ernst Mesterton	1873–1942	1911–1932	..	fänrik
Viborgs län				
Otto Modeen	1846–1905	1895–1905	student	lektor
Karl Olin	1843–1913	1905–1913	..	..
Onni Tuderman	1878–1928	1913–1915	LF	fabrikör
Vivi Rönneberg	1875 – ?	1915–1942	flickskola	landskamrerare
S:t Michels län				
Lars Landgrén	1849–1901	1895–1901	student	kyrkoherde
Ivar Lindeman ³	1863–1945	1901–1902	KE, SEK	garvare
Naëma (Naima)	1866–1936	1906–1911, 1917–1928	flickskola	stabskapten
Veikko Auranen	1885–1913	1911–1913	HF	arbetare/ gårdsägare
Tyyne Maasalo	1889–1937	1913–1917	LF	kantor-organist

1 För oäkta personer har angetts status för morfadern eller moderns äkta man.

2 Efter namnbyte var tillnamnet Mannola.

3 Efter namnbyte var tillnamnet Luonteri, och av förnamnet användes även formen Iivari.

4 Född Meinander.

Kuopio län

Ellen (Elli) Salonius	1865–1948	1895–1939	flickskola	vicelands- sekreterare

Vasa län

Albert Boxström	1865–1940	1895–1899	KE	bonde
Einar Mendelin	1868–1948	1899–1928	lyceum	affärsman

Uleåborgs län

August Levón	1858–1925	1895–1898	..	sjökaptän, redare
Juhani Matinlauri	1861–1926	1898–1926	student	bonde

Förkortningar: FM = fil.mag.; HF = högre förvaltningsexamen; KE = kamalexamen; LF = lägre förvaltningsexamen; SEK = senats extra kopist; VH = vicehäradshövding

Källor: *Statskalendrarna*; Karl Ottelin, *Suomen Lääninvirkamiehistön Matrikkeli – Finlands Landsstatsmatrikel* (Vasa 1909); Axel Bergholm, *Sukukirja Suomen aate-littomia sukuja I–II* (Helsinki 1901); studentdatabasen *Ylioppilasmatrikkeli 1853–1899*, <https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/1853-1899/> av Veli-Matti Autio; släktforskningsplattformen Geni.com; lärdomsuskolors elevmatriklar; Nationalbibliotekets tidningsdatabas, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/search?formats=NEWSPAPER>.

BILAGA 2

Under perioden 1895–1917 verksamma länsarkivarier

Län och namn	Arkivarie	Anställningar före arkivarietjänsten ⁵
Nylands län		
Oskar Ruth	1895–1905	landskanslist, länsman
Karl Granqvist	1906–1908	länsman, länsregistrator, landskanslist
T(h)yra Hultman	1908–1938	registratorsbiträde i Senaten
Åbo och Björneborgs län		
Emil Cederkvist	1895–1899	landskanslist, eo. kopist i Senaten
August Hannikainen	1899–1901	kanslist vid magistr. o. rådstuvur:n i Åbo
Edvin Wahlstén	1901–1903, 1906–1917	journalist, anställd i korta repriser vid länsstyrelse
Arne Mannström ⁶	1903–1906	eo. landskanslist, eo. kopist i Senaten
Valma Lindholm	1917–1921	FH länsregistrator, eo. landskontorist
Tavastehus län		
Karl Laukkanen	1895–1911	landskanslist, tf. kronofogde
Ernst Mesterton	1911–1932	landskontorist, eo. landskanslist
Viborgs län		
Otto Modeen	1895–1905	landskanslist, landskontorist
Karl Olin	1905–1913	landskanslist
Onni Tuderman	1913–1915	landskontorist, anställningar vid tullen
Vivi Rönneberg	1915–1942	tf. länsarkivarie, vikariat i olika repriser som landskontorist
S:t Michels län		
Lars Landgrén	1895–1901	länsman
Ivar Lindeman ⁷	1901–1902	landskanslist, stadsfogde i Nyslott
Naëma (Naima) Landgrén ⁸	1906–1911, 1917–1928	tf. länsarkivarie
Veikko Auranen	1911–1913	eo. länsnotarie, landskanslist, syssloman vid sjukhus
Tyyne Maasalo	1913–1917	eo. länsnotarie

5 Den tjänst/anställning som personen hade vid emottagandet av länsarkivarietjänsten har kursiverats. Övriga anställningar har angetts ytterst selektivt.

6 Efter namnbyte var tillnamnet Mannola.

7 Efter namnbyte var tillnamnet Luonteri, och av förnamnet användes även formen Iivari.

8 Född Meinander.

Kuopio län

Ellen (Elli) Salenius	1895–1939	<i>renskrivarska</i>

Vasa län

Albert Boxström	1895–1899	<i>landskanslist</i>

Einar Mendelin	1899–1928	<i>landskanslist</i>

Uleåborgs län

August Levón	1895–1898	<i>landskanslist</i>

Juhani Matinlauri	1898–1926	<i>landskanslist</i>

Källor: *Statskalendrarna*; Karl Ottelin, *Suomen Lääninvirksamiehistön Matrikkeli – Finlands Landsstatsmatrikel* (Vasa 1909); tidningsnotiser.